

intenzitetu. Prošlost postaje teret kada je: (a) u nerešivom konfliktu sa realnošću i zahtevima savremenosti (trajni sukobi između nacionalnih "istorijskih prava" koji su Evropu vodili u ratove, Balkan naročito); (b) kada mišljenje, osećanja i identitet jednog društva u toj meri zaokupi prošlost da racionalne i konstruktivne alternative više nisu moguće. Vlastita "istorijska prava" teže nasilnom uspostavljanju prošlosti, a kada se neprijatelj poziva na "istorijska prava" ista se osuđuju kao anahrona (Sundhaussen 1998). Najčešći izraz opterećenja ove vrste jeste načelo "Moja nacija je uvek u pravu". "Istorijsko pravo", "moralno pravo", "pravo naroda na samopoređenje" koriste se oportuno. Istini za volju kod oslobodilačkih ustanaka ili otpora okupatoru pozivanje na prošlost, istorijske žrtve, mitove o izdaji i osećanjima opterećena "sudbinska pitanja", mogu biti pogodna sredstva i progresivne mobilizacije. Konzervativnu i destruktivnu ulogu mitovi primaju kod šovinističkih pokreta. Svaka mobilizacija služi se prilagodljivim stereotipima, predrasudama, raširenim kolektivnim sećanjima. Već poznati sadržaji se biraju, struktuiraju, aktualizuju i fokusiraju. Složeni svet na taj način postaje jasan i pregledan, razvrstan na dobro i zlo. Istorijski mitovi i iz prošlosti izvučene pouke postaju smernice budućnosti. Kritički raskid sa prošlošću ne znači zaborav nego napuštanje prošlosti kao ideologije i mita. Ponajmanje to znači prestajanje sa istraživanjem tamnih senki nacionalne prošlosti (kako traže nacionalni konzervativci). Uvid u međunarodno stanje revizije istorije olakšava jasnije sagledavanje konkretnijih često trivijalnih uzroka ovog idejnog previranja.

1. 3. Ocene 20. veka u svetlu privida radikalnih promena i nultog časa.

Zbivanja iz 1989. nisu iznenadila samo one istoričare koji su zanemarivali snagu dugih podzemnih procesa i odveć oštro razdvajali epohe (pre i posle 1945), već i opreznije analitičare. Iluzija "novih pobednika iz 1989" ne manje je raširena od propalih nada "poraženih". Kod oba lagersa 1945. bili su prisutni imperativi istorije pobednika. Posle 1989. dovedeni su u sumnju i pojmovi otpor i kolaboracija, a Fire i Besancon, sa tezom o "iznuđenom komunističkom antifašizmu", ovu relativizaciju doveli su do apsurdna (Fire 1996; Besancon 1998). Brojna nova istraživanja pokreću pitanje načina na koji su sećanja na rat instrumentalizovana u hladnom ratu kako kod socijalističkih tako i kod kapitalističkih posleratnih režima. Uprkos ideološkim lagerskim razlikama, ipak su mnogi problemi kod obeju strana postavljeni na sličan način: otpor i kolaboracija, izgladivanje starih računa u ime pravde, nedoslednost političkih čistki, stvaranje integrativnih mitova radi ponovnog učvršćenja državnog i nacionalnog identiteta i izmirenja podeljenog društva. To nisu bili lokalni, već univerzalni problemi koji čine važan sastavni segment velikog evropskog ratnog i poratnog potresa i trauma.

Drugi problem je hlađenje i ponovno jačanje nacionalnih i političkih identiteta. Između 1949. i 1989. Istočna Evropa bila je homogenizovana između ostalog i vizijom bratske saradnje osvedočenom u hrabrom otporu fašizmu i zajedničkim uspesima socijalizma. U Zapadnoj Evropi takođe je teklo uspešno prevazilaženje prošlosti: nestanak nemačko-francuskog tradicionalnog neprijateljstva, slabljenje ekstremizma, rata i građanskog rata. Međutim oba bloka posle 1989. suočena su sa raspadom integrativnih celina: na jednoj strani raspad SSSR-a, Jugoslavije i Čehoslovačke, a sa druge izazov autoritetu nacionalne države u Belgiji, Italiji, Španiji i V. Britaniji. E. Hobsbawm, T. Džad i J. Koka slažu se da je snažne dezintegrativne podzemne procese pokrivala unutarlagerska integracija i napetost između blokova 1949-1989 (Hobsbawm, Judt 1998, Kocka 1996). Istoričari koji pišu o kratkom 20. veku uočavaju